

CEVRÎ DİVAN'INDA YAZI İLE İLGİLİ KELİME VE TERİMLER

Mustafa ASLAN*

Gerek özel gerekse sosyal hayatımızda yazının çok önemli bir yeri ve değeri vardır. Aynı zamanda, "dil" adını verdiğimiz anlaşma sisteminin bir kolu olan "yazı", "söz" yanında kendine has pek çok özellikleri bulunan bir ifade şeklidir. Tarihin "yazı" ile başlaması gerçeğini bu açıdan hatırlamakta fayda vardır. Yazı (hat) ve yazıcılık (hattatlık ve kâtiplik) özellikle matbaanın gelişinden önceki dönemde toplum hayatımızın bugünkü karşılığıyla "sektör" durumuna gelmiş çok dikkate değer bir kavramıydı.

Arapçadan dilimize gelmiş olan "hat" kelimesi, Âsım Efendi'nin *Kâmus Tercümesi*'nde sekiz ayrı karşılığıyla açıklanmaktadır: 1-Doğru yol, 2-Belli belirsiz yol, 3-Yazı ve yazmak, 4-Cinsî münâsebet, 5-Yemeği az yeme, 6-Yalı, 7-Sınır çizme, 8-Çizgi, yüzdeki çizgiler, yüzdeki ayva tüyleri¹. Buna "satır, ferman, sıra/saf, gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf, parmağın on ikide biri olan bir ölçü² yü de ekleyebiliriz.

"Hat" kelimesi dilimizde çok geniş ve değişik sahalarda kullanılmaktaydı: Hatt-ı hümâyûn (padişah fermanı), hatt-ı firârî (paralel çizgilerin perspektifte birleşmesi), hatt-ı istivâ (ekvator), hatt-ı i'tidâl (ekvator çizgisinin geçtiği daire), hatt-ı bâlâ (doruk çizgisi, iki nehrin havzası arasındaki set), hatt-ı amûdî / hatt-ı şakûlî (dikey çizgi), hatt-ı fâsıl (ayırıcı çizgi), hatt-ı hareket (hareket, davranış çizgisi), hatt-ı hûbân (sevgilinin yanağında çıkan ince tüyler, ayva tüyleri), hatt-ı mevhûm (hayalî çizgi), hatt-ı müdâfaa (savunma hattı), hatt-ı münhanî (eğri çizgi), hatt-ı münkesir (kırık çizgi), hatt-ı müstakîm (doğru çizgi), hatt-ı muvâzî (paralel çizgi), hatt-ı ufkî (yatay çizgi), hatt-ı vâsıt (kenar ortay)... gibi. Bugün de telefon hattı, demiryolu hattı, elektrik hattı, telgraf hattı, otobüs hattı, tramvay hattı, şehir hatları vs. şeklinde kullanılmaktadır.

Hatt-ı istivâ, aynı zamanda bir tasavvuf terimidir ve "semâ-hânede şeyhin oturduğu post ile tam karşısına düşen Meydan kapısının arasında bulunduğu var sayılan düz çizgi"³ demektir. Yine bir tasavvuf terimi olan hatt-ı sebz, âlem-i berzah (kabir âlemi, kabir hayatı)⁴ anlamındadır.

Güzel sanatların bir şubesi olup "hat sanatı" ya da "hüsn-i hat" denilen ve güzel yazının en seçme çeşitlerini içinde bulunduran kolu ise, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Hüsn-i hat, daha İslamiyet'in ilk

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Osman Paşa Üniv., Fen-Edb. Fak. Öğr. Üyesi

¹ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Hat" maddesi, c. 4, s. 143, Dergah yayınları, İstanbul 1981.

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1993.

³ Dergah yayınları, *age.* ve cilt.

⁴ Dergah yayınları, *age.* ve cilt.

dönemlerinde başlamış ve sonraları onun yayıldığı her yerde alabildiğine gelişip yaygınlaşarak İslam sanatlarının bir bölümü hâline gelmiştir. Önceleri ilk kullanıldığı şehirlere göre “mekkî”, “medenî”, daha sonra “kûfî” gibi adlar alan “hatt”ın, nesih türünün Hz. Peygamber devrinde kullanıldığı, Hz. Peygamber'in komşu devlet başkanlarına gönderdiği mektupların nesih yazılı olmasından anlaşılmaktadır. Çiçek motiflerini andıran Kûfî yazının da daha Abbasî halifesi Me'mun zamanında (saltanatı 813-833) birbirinden çok küçük farklarla ayrılan 37 değişik kolunun bulunduğunu görüyoruz. Hat sanatının “müsel, gubar, siyâkat” ve “celî” adıyla tanınan çeşitleri de bu grubun içinde yer alıyordu. Daha sonra “muhakkak”, “reyhânî”, “sülüs”, “nesih”, “tevkî” ve “rik'a” adıyla ortaya çıkan altı türüne ise “aklâm-ı sitte” (altı kalem-altı çeşit yazı) adı verilmiştir.⁵

Türklerin “hat” ile tanışmalarının İslâmla müşerref oldukları IX. ve özellikle de X. yüzyılda başladığı kabul edilmektedir. İlk Müslüman-Türk devletleri olan Gazneliler ve Karahanlılar'dan kalma gerek taş gerekse kâğıt üzerine yazılmış olan yazılar bu görüşü doğrulamaktadır. Ne yazık ki bunların hattatları belli değildir.⁶

Daha Orta Asya topraklarında yaşarken hat ile uğraşan Türkler, Kur'an yazısı olduğu için onu gittikleri her yere götürmüşler ve hattın gelişmesine en büyük hizmeti yapmışlardır. Irak Selçuklularının son hükümdarı II. Tuğrul'un sanatı çok sevdiğini, âlimleri ve sanatkârları koruduğunu, yazdığı Kur'an'ın her cüzü için 100 Mağribî dinarı altın harcadığını sadece bir örnek olarak zikretmek, konunun bu kısmını aydınlatmaya yeter.⁷

Bu güzel sanat, Türklerin Anadolu'yu yurt edinip yerleşmelerinden sonra, özellikle İstanbul'da -yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın başkenti ve gerçek bir kültür merkezi olması sebebiyle- çok kıymetli hattatlar elinde zirveye ulaşmış ve altın devrini yaşamıştır. Bu bakımdan halk arasındaki “Kur'an Mekke'de indi, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı” şeklindeki değerlendirme çok anlamlıdır. Şöyle ki:

Fatih devriyle birlikte Türk hat sanatının çok büyük bir atılım yaptığını görüyoruz. “Avnî” mahlâsıyla şiirler de yazan Fatih, pek çok konuya olduğu gibi, sanata ve sanatçıya da büyük bir değer vermiş, onun devrinden itibaren hat, devamlı olarak Osmanlı Türkleri'nin elinde gelişmiştir. Kur'ân-ı Kerim başta olmak üzere, dinî, tarihî, edebî nice değerli eserlerin çok usta hattatlar eliyle yazılmış, âdeta bir hüner gösterisi olan seçkin örnekleri, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde, bugün bile güzelliğiyle parmak ısırtmaktadır. Osmanlı ilim hayatında hattatlığın değerli bir meslek olduğunu ve pek çok kimsenin bu yolla geçimini sağladığını da burada hatırlatmak yerinde olacaktır. Üstelik bu hattatlar ustalıklarını sadece kâğıt üzerinde göstermemişler, camilerin en güzel tezyinatı olmak üzere kubbe etraflarında ve iç duvarlarında ortaya koydukları gibi; cami,

⁵ Dergah yayınları, *age.* ve cilt.

⁶ Dergah yayınları, *age.* ve cilt.

⁷ Dergah yayınları, *age.* ve cilt.

kütüphane, çeşme, han, hamam, kervansaray, konak, köprü... gibi yapıların kitabelerini mermere kazmak suretiyle de gözler önüne sermişlerdir.

Hat sanatının nesih, kûfî, muhakkak, sülüs, reyhanî, tevkî, rik'a, celî, siyâkat, ta'lik, tarassul, nesta'lik, tahrirî, divanî, celî divanî, müsennâ, müselsel vb. pek çok çeşitleri vardır. Bunların her birinin kendine özgü özellikleri ise üzerinde durulmaya değer ayrı ve geniş bir konuyu teşkil eder. Hat sanatına emeği geçmiş meşhur isimlerden önemlilerini ise şöylece sıralayabiliriz: İbni Mukle, İbni Bevvâb, Yâkût-ı Musta'samî, Şeyh Hamdullah, Ahmed Karahisârî, Hâfız Osman, Mustafa İzzet Efendi, İsmail Zühdi ve kardeşi Mustafa Râkım, Mahmud Celâleddin, Yesârî-zâde Esad, Şevki Efendi, Sami Efendi, Arif Hikmet Bey, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kâmil Akdik, İsmail Hakkı Altunbezer, Necmeddin Okyay, Halim Özyazıcı, Hâmid Aytaç.

Divan edebiyatında *hat*, *hatt-ı hûbân*, *hatt-ı sebz* kelime ve tamlamaları yanak, dudak, ağız, çene etrafındaki ayva tüyleri anlamına gelir ve sıkça kullanılır. Ayrıca sebz, sebze, sebze-zâr, çemen, berg-i çemen... gibi bahar ve yeşillik ile ilgili unsurlar mecaz ya da teşbih yoluyla hep ayva tüyleri anlamını ifade eder. Sevgilinin güzel yüzü bir mushaf gibi düşünülünce, ayva tüyleri de bu mushafın içindeki yazılar olur. Hatta bazen de bu mushafın tefsirine ya da haşiyesine geçilir.⁸

Hat kelimesi Divan edebiyatımızda kullanılan pek çok tamlamaya da temel teşkil etmiştir: *Hat-âver* - *hat-âverde* (sakalı yeni çıkmaya başlamış genç), *hatt-ı câm* (Cemşid'in efsanevî kadehindeki yazılardan biri), *hatt-ı butlan* (bir kaydın üzerine çekilen iptal çizgisi), *hatt u hâl* (ayva tüyleri ve -yanaktaki- ben)⁹ gibi.

“Hat”sanatı ile ilgili kelime ve terimler, aynı zamanda, divan şiirimizi süsleyip yoğuran malzemelerden biri durumundadır. Birçoğu zaten bizzat “hat”la meşgul olan divan şairleri, -musiki, tıp, astronomi, atıcılık vb. konularda olduğu gibi- ya doğrudan doğruya veya benzetme, mecaz gibi sanatlar vasıtasıyla bu terimleri çok maharetli bir şekilde kullanmasını bilmişlerdir.

Bu makalede kıymetli bir hattat olan 17. asır Divan edebiyatımızın mevlvî şairi Cevrî¹⁰'nin *Divan*'ında geçen “hüsni hatla” ilgili kelime ve

⁸ Dergah yayımları, *age*. ve cilt.

⁹ Dergah yayımları, *age*. ve cilt.

¹⁰ Cevrî İbrahim Çelebi'nin doğum tarihi belli değildir. *Divan*'ı başta olmak üzere çeşitli konularda yazdığı 14 kadar eserleriyle dikkat çeken değerli bir mutasavvıftır. İyi bir öğrenim görmüş, İsmail Rusûhî Dede'nin sohbetlerine ve mevlvî tekkelerindeki semalara devam etmiş, hattatlığı sanat edinmiş ve geçimini bu sayede sağlamış bir Divan şairidir. Onun iyi bir hattat olduğunda bütün kaynaklar mütefiktir. Özellikle talik ve talik kırmasını çok iyi yazdığını eldeki Cevrî'ye ait yazmalar da doğrulamaktadır. Safâyî'nin deyişiyle “Günde bin beyit yazup bin akçeye sattığı meşhurdur.” (Safâyî, Tezkire-i Safâyî, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi t T. Y. 935, v.25a). *Divan*'ında kasideleri arasında iki kalemiyesi (K. 24-31) ve nesih yazı hakkında mesnevî tarzında bir manzumesi (K.41) mevcuttur. Yine kasideleri arasında 42. ve 43. sırada “tuğrâ-yı garrâ” hakkında yazılmış iki manzumesi vardır. Bunlar da Cevrî'nin hat sanatına olan düşkünlüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Divân-ı Hümâyün kâtipliği de yapan Cevrî'nin Şehnâme, Kühü'l-Ahbâr, Târih-i Vassaf ve 22 adet Mesnevî'yi istinsah ettiği biliniyor. Sohbetlerinde bulunduğu Sarı

terim¹¹ler sıralanmış, kaynak olarak Prof. Dr. Hüseyin Ayan tarafından hazırlanan *Cevrî Divanı*¹² kullanılmıştır. Verilen kayıtlar bu kitaba aittir. En çok kullanılanından başlamak üzere bir kaç tanesini şöyle sıralayabiliriz: Kalem= 55 (28'i hâme, 20'si kalem, 7'si kıl olarak), yazmak = 41, nüsha = 22, hat = 20, tahrir/tahrir etmek = 15, levh = 9, inşâ = 8, kitap = 6, menşûr = 6, mecmua = 5. Ahsenü'l-Hadîs, Düstûrül-İnşâ, Enmûzecü't-Tıb, Dîvân-ı Âlî ... gibi kitap isimleri ise sıraya alınmamıştır. Kısaltma olarak a.fi = Arapça fiil, a.h.i.= Arapça has isim, a.i. = Arapça isim, a.s.= Arapça sıfat, f.h.i.= Farsça has isim, f.i. = Farsça isim, f.s.= Farsça sıfat, f.t. = Farsça tamlama, G. = Gazeller, K.= Kasideler, T. = Tarihler, Tes. = Tesdisler, t.f.= Türkçe fiil yerine kullanılmıştır.

Makaleyi hazırlarken Mahmut Bedreddin Yazır'ın *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*¹³ adlı eserinden oldukça istifade ettim. Yazı (menşei, tarihçesi, özellikleri, çeşitleri, güzel sanatlar arasındaki yeri); hattatlık (şartları, özellikleri); yazı malzemesi (kalem: ortaya çıkışı, izahı, künyesi, çeşitleri, yontulması; kalemtraş: tanımı, izahı, çeşitleri, bilenmesi ve korunması; makta?; hokka; lika; mürekkep: tanımı ve izahı, yapılışı, renkli mürekkep yapma usulleri; kağıt: tanımı ve tarihi, özellikleri, çeşitleri, renkleri, kağıt boyama usulleri, ebru ve yapılışı, aharlama usulleri, mühre ve çeşitleri vb. konulara ilişkin çok kıymetli bilgiler orada kısa ve öz olarak yer almaktadır. Yayına hazırlamakta olduğum Müstakim-zade Süleyman Sadettin'in Tuhf-i Hattâtîn¹⁴i de yer yer baş vurduğum bir kaynak oldu. Faydalandığımız diğer kaynaklar ise dipnotlarda gösterilmiştir.

Tahrire çıkmak, imlâ eylemek, nakşolmak, tastîr etmek, rakam kılmak, nazmeylemek vb. deyimler de oluşturan bu güzel terimleri altı çizili olarak aşağıdaki beyitlerde bulacaksınız. Terimleri ise, kısa açıklamalarıyla, alfabetik olarak, en sonda sıralamayı uygun gördük.

Abdullah Efendi'nin eserlerini de temize çekmiş ve istinsah etmiş, 1065 (1654) yılında vefat etmiştir.

11 Lâtince olup "sınır, son" anlamındaki "terminus" kelimesinden gelen terim, dilimizde ilim ve sanat kollarında kullanılan, bunların müfredatına ve disiplinine tâbi bulunan ve belirli bir kavramın, nesnenin, olayın veya durumun karşılığı olan kelime (Dergah yayınları, *age.*, c. 8, s.322, İstanbul 1998), "Bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı olan söz" (Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, c. II, Ankara 1998) karşılığını ifade edecek bir şekilde kullanılmaktadır.

12 Hüseyin Ayan, *Cevrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi yayınları, Atatürk Üniversitesi Basım Evi, Erzurum 1981.

13 Mahmut Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları (Haz. Uğur Derman), c. I, Ankara 1972, c. II, Ankara 1974.

14 Müstakim-zade Süleyman Sadettin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn* (İbnülemin Mahmut Kemal İnal neşri), İstanbul 1928.

Ma'nî-i nüşha-i zâtı ki odur sırr-ı hafî
Nükte-i hikmet-i rûh u kalemüñ müdgamıdur (K.1/20)

Şerh olunmaz mu'cizât-ı makdemi tâ haşre dek
Yazsa vasfında eger hâmem hezârân defteri (K.2/25)

Zerre-i ışk u âfitâb-ı dilem
Nüşha-i hikmet ü kitâb-ı dilem (K.3/1)

Hâmem yazup bir şî'r-i ter neyden revân oldı şeker
Ehl-i mezâkuñ bu eser zevkın firâvân eyledi (K.4/37)

Çâk olur sîne-i düşmen gibi te'sîrinden
Yazsalar peyker-i şemşîrini levh-i acere (K.5/24)

Fahr ider gevher-i zâtuñla selâtîn-i izâm
N'ola tahrîrine itmezse kifâyet aklâm (K.6/47)

Yazdugun ol hat-ı ta'lîk-ı hayât-efzânüñ
Şive-i harfî ider rûh-ı îmâd'a îhâm (K.6/51)

Niçün fahr itmeyem ben kim sözüüm taht-ı şerîf üzre
Yazılmış dâyimâ manzûr-ı lutf-ı şehriyârîdür (K.12/40)

Zîb-i dîvân-ı şeref sadr-ı muazzam ki aña
Kilk-i takdîr bu ünvan ile yazmış menşûr (K.15/5)

Şâhid-i nazmumı sûretde adîl-i Şîrîn
Kilk-i çâlâkümü san'atda nazîr-i Şâpûr (K.15/41)

Zâtı bir nüşhadur ki ser-tâ-ser
Âyet-i cûd ile muhaşşâdur (K.17/3)

- Demidür eyler iseñ ey kalem-i feyz-midâd
Nâme-i arz-ı ubûdiyyete inşâ-yı vedâd (K.18/1)
- Sıdk u ihlâsumı her vech ile tahkîk üzre
Başla tahrîre idüp levh-i dili pîş-i nihâd (K.18/3)
- Nice sa'y eylesün midhatüñe ya tab'um
Var iken hâme gibi nutka zebânümde mecâl(K.19/28)
- Sadr-ı dîvanda vezâretle olup defterdâr
İtdi ashâb-ı kalem dâmen ü destin takbîl (K.20/12)
- Yazdı ta'zîm ile Bercîs-i felek menşûrın
Cümleden anı bu elkâb ile itdi tafdîl (K.20/13)
- İtse bir ehl-i sühen vasf-ı atâsın tahrîr
Kıssa-i Bermekiyânı aña eyler tezyîl (K.20/24)
- Sözlerümdür o muammâ-yı maânî ki hîred
Harf ü terkîbini biñ fikr ile eyler tahlîl (K.20/34)
- Bikr-i fikrüm ne aceb şûh u dil-âvîz olsa
Ki midâd-ı kalemüm çeşmini eyler tekhîl (K.20/37)
- Yine bir sadr-ı kader-kevkebenüñ nâmı ile
Buldı menşûr-ı sadâret şeref-i ünvanı (K.21/3)
- Belki evsâfını bu resme iderdi tahrîr
Turmayup şâm u seher dest ü kalem-cünbânı (K.21/6)
- Nüşa-i şi'rüm irişdükce sevâd-ı Hinde
Sandılar Rûm'dadur Feyzî-i Hindistânî (K.21/48)

Olsa lâıyk böyle düstür-ı muallâ-rütbenüñ
Münşî-i elkâbına hurşîd levh-i zer-feşân (K.22/9)

Sensin ol kim kuvvet-i fermân-ı bahtuñla kazâ
Viridi menşûr-ı emânı rûzgâra raygân (K.22/27)

Bir başka kitâb olsa eger midhat-i re'yuñ
Hurşîd olur levha aña şa'şaa cedvel (K.23/12)

Nâmuñla şeref buldı o manzûme aceb mi
Tâ rûz-ı cezâ nüşhası olsa mütedâvel (K.23/21)

Yine ey hâme senüñle açalum nutka zebân
İdelüm her birümüz hâlümüzü şerh ü beyân (K.24/1)

Levh-i maksûda anuñ nâmı olınmaz tahrîr
Eylese senden eger râzını bir kimse nihân (K.24/4)

Sâbıkâ bir ser ü ser-defter-i erbâb-ı kerem
Bir Alî-cûd Hasan-hulk u güzîn-i akrân (K.24/8)

Ol melek-sîret ü pâkîze-şiyem kim misli
Gelmedi nakş olalı levh-i vücûda insân (K.24/22)

Tâ kalem eyleye ahkâm-ı beyânı icrâ
Tâ ki hâl-i dil ola nâme ile şerh ü beyân (K.24/45)

Yazıla nâmına menşûr-ı sadrâret her bâr
Zâtını eyleye Hak kadr ile sâhib-ünvân (K.24/46)

Şerh-i eltâfuñı Cevrî gibi tahrîr idemez
Haşre dek gökte Utârid eline alsa kalem (K.27/14)

Demidür levh-i dil ü câna duâ-yı hayruñ
Eylesem hâme-i ihlâs ile bu resme rakam (K.27/15)

Demidür nutka gelüp ey kalem-i sihr-âsâr
Eyle erbâb-ı hüner vafına bezl-i güftâr (K.28/1)

Nazm idüp her birinüñ medhini tertîb üzre
Başla güftâra zebânüñdan olup gevher-bâr (K.28/3)

Çünkü ta'rîf-i kibâr oldı bu resm üzre edâ
Yazılırsa n'ola şimden girü evsâf-ı sıgâr (K.28/49)

Çıksa tahrîre kazâ memleket-i dünyâyı
Şehr-i San'â'yı ser-i defter-i büldân eyler (K.29/12)

Yazsa ger mahmidet-i zâtını münşî-i kader
Zîver-i ser-varak-ı defter-i imkân eyler (K.29/25)

Def'-i zulm ü sitem-i dehr için ebnâ-yı zamân
Nüşa-i ma'deletin hırz-ı girîbân eyler (K.29/26)

Midhat-i re'y-i münîrin kim iderse tahrîr
Tâb-ı şevki kalemin şem'-i fûrûzân eyler (K.29/31)

Rüstem-i tab'um eger düşmen ile ceng itse
Hâmemi tîr-i ciger-dûz-ı dü-peykân eyler (K.29/55)

Tîzdür tâ o kadar nevk-i sinân-ı kalemüm
Ki anuñ kârını ne gamze ne müjgân eyler (K.29/56)

Yazarken vaf-ı rây-ı enverin bir şâir-i sâhir
Kalem destinde engüş-t-i yed-i beyzâ-yı Mûsâ'dur (K.30/44)

Gel ey kalem yine eyle kemâlûñi peydâ
Bu demde ol yine bir nev-zebân ile gûyâ (K.31/1)

Gel ey kalem yine güftâruñi dürer-bâr it
Şu resme kim aña reşk ide lü'lû-yı lâlá (K.31/2)

Gel ey kalem dü-zebanlık mahâretin göster
Sözünde hükmi bedî' u beyânı kıl icrâ (K.31/3)

Ne şübhe zâtınuñ insân-ı kâmil olduğına
Ne söz vücûdına dirlerse nüsha-i kübrâ (K.31/10)

Nihâl-i hâmesi Cibrîl-i ma'niye Sidre
Sevâd-ı hattı nümûdâr-ı leyle-i İsrâ (K.31/15)

Kitâb-hâne-i fazlından alsa bir nüsha
Görürdi bilmedügi fenni Bû Alî Sînâ (K.31/18)

Murâd arz-ı ubûdiyyet itmedür yohsa
Ne kâdirem ki idem vasf-ı zâtuñi imlâ (K.31/25)

Feth ider erbâb-ı ma'nâya benân-ı hâmesi
Akl ile hall olmayan her ukde-i pür-müşkili (K.32/5)

Ger sevâd-ı nazmuma ikbâl iderse hâttruñ
Tab'umuñ Feyzî-i Hind olur gulâm-ı mukbili (K32/22)

Pertev-i ma'nâ-yı nazmum dîde-i ahhâba nûr
Nokta-i harf-i kelâmum çeşm-i a'dâya sebel (K.33/20)

Ne söz ki tekmile-i nüsha-i fazîletdür
Zamîme-i sühen-i vasf-ı kadr ü şânıdur (K.34/14)

Sahîfe-i felege münşiyân-ı âlem-i kuds
Bu resme eylediler vâsf-ı zâtını inşâ (K.35/22)

Devâtı micmere-i bezm-i dâniş ü irfân
Midâdı vesme-i ebrû-yı şâhid-i ma'nâ (K.35/28)

Eger mehâmid-i zâtuñ mekârim-i hulkuñ
Yazılsa gerçi olur nüşhası cihân-ârâ (K.35/42)

Velî vücûd-ı kalemde o deñlü kuvvet yok
Ki her birini kemâliyle eyleye imlâ (K.35/43)

Bir hüccete kim sebt ola imzâ-yı kabûlüñ
Bî-şübhe olur sâhibi zü'l-mecd ü maâlî (K.36/5)

Ya bir şecere mührüñ ile nahl-i gül olsa
Gülzârı anuñ hâr-ı gümandan ola hâlî (K.36/6)

Virildi kayd-ı hayât ile aña hitta-i cûd
Yazıldı nâm-ı kirâmisine hat-ı te'yîd (K.37/18)

Sevâd-ı nüşha-i şî'ri beyâz-ı dîvânı
Cihân-ı ma'nîye şâm-ı siyâh u subh-ı sefid (K.37/23)

Lâyık oldur ki alup hâme-i sıdkı eline
Eyleye safha-i ihlâsa duâñı tastîr (K.39/31)

Bâreka'llâh zihî hatt-ı latîf ü mergûb
Ki olur hüsn-i dil-ârâsı safâ-bahş-ı kulûb (K.41/1)

Nice hat zîb-fezâyende-i ruhsâr-ı hüner
Nice hat hûş-rübâyende-i erbâb-ı nazar (K.41/2)

Görse bu hatt-ı pesendîde-i hûb-etvârı
Zerd ola reşk ile zerrin kalemüñ ruhsârı (K.41/4)

Böyle hat sâhibi âlemde hele nâdir olur
Lutf-ı Hak olmaya yâver aña kim kâdir olur (K.41/5)

Harf ü terkîbine itdükce nazar üstâdân
Şeyh-i nessâhuñ olur sırrı nümâyân u iyân(K.41/7)

Şeyhden fark idemez anı gören bî-ketebe
N'ola nessâhlara itse bu yüzden galebe (K.41/8)

Gerçi var şeyh sülûkinde hezârân üstâd
Bu kadar olmadı bir kimse bu yolda irşâd (K.41/9)

Cümle nessâhlaruñ hattını nesh itdi bu hat
Hüsn-i hat var ise dünyâda budur şimdi fakat (K.41/10)

Habbezâ tuğrâ-yı garrâ-yı şeh-i vâlâ-nişân
Resm-i nâm-ı Hazret-i Sultân İbrâhîm Hân (K.42/1)

Lâjiverd ile yazılsa san düm-i tâvûsdur
Çekseler altun ile şekli olur zerrîn kemân

Zihî zînet-fezâ tuğrâ-yı garrâ
Nişân-ı hükmi-i şâhenşân-ı Mevlâ (K.43/1)

Zihî ferhunde tevkî-i hümâyûn
Refîu's-şân u zî-kadr u muallâ (K.43/2)

Yazıldı âleme menşûr-ı adli
Çekildi nâmına bu resme tuğrâ (K.43/4)

Ne tuğrâ beyza-i beyzâsı hurşîd
Ne tuğrâ zülfesi gîsû-yı havrâ (K.43/5)

Misâlin ben dahı ber-vech-i ta'zîm
Yazup hem eyledüm pür-nakş u zîbâ (K.43/6)

Revâdur olsa resm-i tehniyetle
Bu tuğrâ vâlide Sultân'a ihdâ (K.43/7)

Zihî tuğrâ-yı garrâ-yı refîu'ş-şân-ı hâkânî
Misâl-i bî-misâl-i ma'delet-ünvân-ı sultânî (K.44/1)

N'ola başdan başa mülk-i cihânı eylese teshîr
Ki tevkîinde var hâsiyyet-i mühr-i Süleymânî (K.44/3)

Bu tevkî-i hümayunda o zerrin beyza-i zîbâ
Sipihri devlet-i iclâlün olmuş mihr-i rahşânî (K.44/4)

Degül tuğrâ cihân-ı adl ü dâda çerh-i dâirdür
Degül şekl-i kafes yer yer görünür necm-i tâbânî (K.44/5)

İtse kalemün harf-i keremle beni dil-şâd
Vasfuñda yazardum nice nâzük kalemiyye (K.49/7)

Olur kalemün tekellümiyse
İdrîs ile hem-zebân-ı hikmet (K.51/7)

Cevrî kalursa hâme-i tab'uñ bu feyz ile
Levh-i sühende nakş-ı maânî garîb olur (G.56/5)

Ben o çâbüke-rev-i meydân-ı hayâlem Cevrî
Baña hem-pâ var ise hâme-i çâlâkümdür (G.73/7)

Hatt-ı şî'rüm bahâr-ı ma'nîdür
Sühenüm cûybâr-ı ma'nîdür (G.76/1)

Nokta-i kîlk-i nükte-perdâzum
Çerh-i hikmet-medâr-ı ma'nîdür (G.76/2)

Cevrî gibi vâkıf degülem sırr-ı kazâya
Ben sâde-dilem nakş-ı kalemden haberüm yok (G.140/5)

Dest-i kudret hâme-i müşgîn ile kılmış rakam
Âyet-i didâruñuñ şerh u beyânıdur hattuñ (G.143/4)

Gerçi müşgîn-gubârdur hattuñ
Âfet-i rûzgârdur hattuñ (G.144/1)

Sâye-i zülfüñi penâh itmiş
Fitne-i perde-dârdur hattuñ (G.144/2)

Gösterür mu'ciz-i siyeh-kalemi
Turfe resm-i bahârdur hattuñ (G.144/3)

N'ola olsam mesîre Hızr-ı dile
Dil-güşâ sebze-zârdur hattuñ (G.144/4)

Dil-i Cevrî'ye hırz-ı cân olmuş
Nüşa-i sâz-kârdur hattuñ (G.144/5)

Kâşif-i râz-ı hurûf olsa lebûñ
Dem urur noktavîyândan dehenüñ (G.151/4)

Reng ü sûretten müberrâ bü'l-aceb terkîbdür
Turfe resm-i hâme-i nakkâş-ı kudretdür göñül (G.152/4)

Cibrîl-i ma'nîye kalemüm şâh-ı sidredür
Murg-ı hayâle şehper-i pervâzdur sözü (G.169/4)

Nazm eyler ise Cevrî dürr-i deheni vasfın
Nevk-i kalemi böyle çok gevher ider süfte (G.226/5)

Levh-i dile ebrûlarının nakşı çekildi
Ol dem ki kalem besmeleye virdi keşîde (G.231/4)

Cevrî bu kadar itmez idi ma'nîyi teshîr
İklîm-i sühen olmasa hükm-i kaleminde (G.235/5)

Benem ol Mânî-i endîşe ki i'câz-ı Mesîh
Hem-zebandur kalem-i sâhir-i fettânum ile (G.245/2)

Yazup oldum bu nüşaya mâlik
Sa'y ile menzile irür sâlik (T.1/20)

Yazılup çünkü oldu nüşa tamâm
Vakt-i tahrîrin eyleyüp i'lâm (T.1/21)

Şerh olunmaz cevher-i tab'-ı latîfi haşre dek
Kılsa Bercîs-i felek medhinde tahrîr-i mütûn (T.3/2)

Yazıldı resm-i Osmânî ile teşrîfine târîh
Cülûs-ı pâdişâh-ı dâd-ger Sultân İbrâhîm (T.11/5)

Hızr-ı hâme yazdı bu ta'rîf ile târîhini
Selsebîl-i nâb u pâk âb-ı hayât-ı dil-güşâ (T.25/24)

Ha-ı Cevrî ile beş besmeleye denk olup
O veliyy-i vüzerâ muhterem-i izzet-mend (T.45/4)

Müjde kim itdi yine defter-i câha terkîm
Bir kalem sâhibini hâme-i takdîr-i Hudâ (T.46/1)

Gördi münşî-i felek rütbe-i isti'dâdın
Nâmını levhe bu elkâb ile itdi inşâ (T.46/4)

İrdi söz gâyete Cevrî yazılırsa lâyık
Nâme-i tehniyetüñ hâtimesinde bu duâ (T.46/7)

Virürdi sıhhat-i da'vâsına kazâ hüccet
Yazardı kilk-i kader hem bu resme imzâyı (T.50/7)

Bakup o şevk ile mecmûa-i dile gördüm
Yazılmış anda bu bir sâde beyt-i garrâyı (T.50/11)

Sühen-şinâs edîbâ be-hakk-ı lutf-ı kelâm
Anuñçün aldum ele hâme-i güher-zâyı (T.5/16)

Hem bu târîhi eyledi inşâ
Geldi sadr-ı Anadolu'ya şeref (T.52/9)

Yazdı hâtif hâme-i Cevrî ile târîhini
İzz ile Yûnus Efendi oldu sâdâta nakîb (T.56/3)

Didi târîh-i itmâmını Cevrî
Yazıldı yümn ile Enmûzecü't-Tıb (T.53/3)

Yazılıp Ahsenü'l-Hadîs tamâm
Oldı mecmû-ı kudsiyâna tuhaf (T.59/1)

Silk-i tahrîre virdi revnak u fer
Bu musaffâ leâl-i Arş-sade (T.59/2)

- Didi yazdukda Cevrî târîhin
Kalemüm buldı yine hüsn-i şeref (T.59/3)
- Âferîn ey hâme-i mu'ciz-eser
Eyledüñ hakkâ yine ayn-ı hüner (T.60/1)
- Yazduñ el-hak bir kitâb-ı müstetâb
Kim anuñ bir beytidür faslu'l-hitâb (T.60/3)
- Oldı ikdâmuñla tahrîr ü tamâm
Buldı hatt-ı dil-pezîrûñ hüsn-i tâm (T.60/5)
- Çünki gösterdüñ kemâlûñden nişân
Bâis-i tahrîrini eyle beyân (T.6)
- Eyleyüp Cevrî'ye ikdâm-ı kavî
Nezrüm olsun yazduram bir Mesnevî (T.60/14)
- Sırr-ı Mevlânâ'dan oldı feth-i bâb
Feyz-i himmetle yazıldı ol kitâb (T.60/16)
- Çün yazıldı Mesnevî tevfk ile
Kilk-i çâlâküm irişdi menzile (T.60/20)
- Husûsâ tarz-ı inşâ vü ibârât-ı dil-ârâsı
Beyân-ı müşkilât-ı fenn-i i'câz-ı belâgatdür (T.63/22)
- Hezârân âferîn ey kilk-i Cevrî
Yine hüsn-i kemâlûñ oldı peydâ (T.64/1)
- Yine bir nüşa tahrîr eyledüñ kim
Pesend eyler gören a'lâ vü ednâ (T.64/2)

Çıkup bir tuhfe mecmûa beyâza
Sevâdundan görindi nûr-ı beyzâ (T.64/3)

Ne nüşha bahr-ı zehhâr-ı cevâhir
Ne mecmûa yem-i lü'lû-yi lâlâ (T.64/4)

Ne nüşha münşeât-ı pür-maânî
Ne mecmûa mekâtîb-i dil-ârâ (T.64/5)

O tuhfe nâmeler kim pâdişâhân
Yazup bir birine itmişler ihdâ (T.64/6)

Ne nâme her biri bir dürc-i gevher
Ne nâme her biri bir bahr-ı ma'nâ (T.64/7)

Yazıldı mu'teber mecmûalardan
Hem itdi intihâb üstâd-ı dânâ (T.64/8)

Utârid-hâme Abdullâh Efendi
Ki bu fende odur bî-misl ü hem-tâ (T.64/9)

Reîs-i cümle-i Küttâb-ı Dîvân
Güzîn-i zümre-i ashâb-ı imlâ (T.64/10)

Odur inşâda Abdullâh-ı sâni
Kemâl-i pâki mürvârîd-i ebhâ (T.64/11)

Hakîkatde bu nüşha münşiyâne
Revâdur bir nümûne olsa zîrâ (T.64/12)

Ki inşâda kavânîn ü kavâid
Ne deñlü var ise olmışdur icrâ (T.64/13)

Budur bâis ki oldı nâm u târîh
Bu zîbâ nüşaya Düstûrî'l-İnşâ (T.64/14)

Oldı yine hikmet-i Mevlâ ile
Feyz-i şerefden kalemüm behre-yâb (T.65/1)

Yazdı bu te'lîf-i şerîfi tamâm
Aldı kemâl-i hikeminden nisâb (T.65/2)

Hak bu ki bu nüşa-i hikmet-beyân
Oldı nice vech ile bî-irtiyâb (T.65/3)

Şârih-i ma'nâ-yı rumûz-ı hikem
Fâtih-i gencîne-i Ümmü'l-kitâb (T.65/4)

Nüşa degül âlem-i hikmetdür ol
K'olmuş anuñ ferş-i rehi müşk-i nâb (T.65/5)

Nüşa degül dâr-ı şifâdur yahûd
Hikmet ile konmuş aña nice bâb (T.65/8)

Belki hatt-ı sürh ü siyehle budur
Bir sanem-i gül-ruh u müşgîn-nikâb (T.65/10)

Çün bu kitâbı yazup itdüm tamâm
Himmet ile bî-teab u ıztırâb (T.65/20)

Yazıldı oldı makbûl-i ahâli
Hat-ı Cevrî ile Dîvân-ı Âlî

Olur mısra'-ı sâni aña târîh
Hurûfuñ evvelinden olsa hâlî (T.74)

Ki her te'lîf ü her tasnîfi anuñ
Olupdur nüşhası feyz-i Hudâ'nuñ (T.89/18)

Husûsâ Mesnevî'ye yazduğı şerh
İder çok müddeînüñ şâhidin cerh (T.89/19)

Müsellem tab'ına üslûb-ı inşâ
Müsahhar kilkine kânûn-ı imlâ (T.89/21)

Bu te'lîf-i latîf ü pâk-takrîr
Çün oldı hâme-i himmetle tahrîr (T.89/28)

Kalem-i mebd-e-i küll fevtine yazdı târîh
Azm-i firdevs-i maâd eyledi Mûsâ Paşa (T.96/4)

Gûş idüp Cevrî bu hayrı yazdı târîhin tamâm
Nûş idüñ li'llâh çıkdı çâhdan âb-ı hayât (T.105/4)

Yazdı Cevrî hâme-i tahsîn ile târîhini
Bâreka'llâh oldı vâlâ menzil-i nüzhet-fezâ (T.110/3)

Aklâm (a. i.): Kalemler, yazı aletleri. Aklâm-ı sitte: Yedi çeşit yazı.

Beyâz (a.i.): Ak, akılık; müsveddenin temize çekilmesi.

Beyza (a.i.): Yumurta. Tuğranın sol yanındaki yuvarlak kısma - yumurtaya benzediği için- verilen isimdir. Tuğradaki baba ismine işaret eden bin/ibn'in yazılış tarzıdır.

Cedvel (a.i.): Yazma eserlerde sayfanın yazılı ve yazısız kısımlarını birbirinden ayırmak için çekilen çizgiler. Daha çok altınla çekilir. Ayrıca doğru çizgi çizmek için kullanılan "cetvel" de bir hattatlık malzemesidir.

Çekmek (t.f.): Çizgi şeklinde uzatmak.

Defter (a.i.): Yazı yazmak için birlikte dikilip kitap şekline konmuş kâğıtlar topluluğu. Cilt ve mecmua anlamına da gelir.

Devât (a.i.): Hokka ve kalem mahfazası; kalem koymak için uzun madenî sapı ve ucunda bir de hokkası bulunan alet; yazı takımı.

Eser (a.i.): Yazılmış kitap.

Fermân (f.i.): Padişah tarafından verilen yazılı emir.

Gubâr/Gubârî (a.i.): Hat sanatında bir çeşit ince yazımın adıdır. Arapça “toz” anlamına gelen “gubâr”dan gelir. Toz gibi ince yazıldığı için bu adla anılır. Eski Türk devletlerinde güvercin postalarıyla gönderilen mektuplar gubarî hatla yazılırdı. Bu mektupların bazıları da çok küçük olurdu.¹⁵

Hâme (f.i.): Kalem.

Harf (a.i.): Alfabedeki sesleri gösteren işaretlerden her biri. “Esasen harf, bir şeyin kenarı demektir. Ses parçası sözün bir kenarı olduğu gibi, yazıdaki harfler de söze delalet eden kelime veya cümlenin bir kenarı olduğundan bu sıkı münasebetten dolayı yazıda harf, ses olan harfin yerine geçen bir vekil sayılmıştır. Onun için, eğer harften ses parçası murat olunursa hakikat, yazı parçası murat olunursa mecaz olmuş olur.”¹⁶

Hat (a.i.): Yazı, güzel yazı.

Hurûf (a.i.): Harfler.

Hüsn-i hat: Güzel yazı

İdrîs (a.i.): Şit'ten sonra gelip kendisine 30 sahife ilahî emir gönderilen peygamber. İlk defa yazı yazıp elbise diken odur. Bundan dolayı kâtiplerin ve terzilerin piri sayılır. İmâd (a.i.) : Kısaca “İmâd” diye tanınan ve yazılarında İmâdü'l-Hasenî, Mîr İmâd, Mîr İmâd-ı Hasenî, Mîr İmâd-ı Hasenî-i Kazvînî, İmâdü'l-Mülki'-Hasenî, İmâdü'l-Mülki'-Kazvînî, İmâdü'l-Mülki'-Hasenî's-Seyfî, İmâdü'l-Hasenî'l-Kazvînî gibi imzalar kullanan bu hattat, ta'lîk yazımın en usta sanatkârıdır. Ta'lîk üstatları asırlarca onun yolundan gitmişlerdir. 1024/1615'te vefat etmiştir.¹⁷

İmla (a.i.): Bir dili doğru dürüst yazma. Söyleyip yazdırma. “İmla, esasında doldurmak manasınadır. Burada murat, kelimelerin yazılışlarında kullanılması kabul edilmiş olan harf kadrosuna göre yazmaktır. ... İmla dilin yazıya dökülmesinde harflerden sonra en mühim bir terkip unsuru olduğundan, liguistik hususiyetin iliği mesabesindedir. Bu itibarla, yanlış imlalı yazıyı harçsız veya şakülsüz yapılmış binaya benzetebiliriz. Böyle bir bina içinde oturmak ne kadar tehlikeli ise, imlâsız ifadeye girişmek, böyle yazılara itimat etmek de öyledir. Yalnız okumayı güçleştirmekle kalmaz, manayı da alt üst edebilir, hatta bazı hallerde ve zamanlarda insanın hayatına mal olur.”¹⁸

İmza (a.i.): Yazılmış bir mektup vesairenin altına kendi eliyle ismini yazma.

¹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. 1, İstanbul 1993, s. 67.

¹⁶ Mahmut Bedrettin Yazır, *age.*, c. 1, s. 13.

¹⁷ Şemseddin Sami, *Kamusü'l-A'lam*, c. 5, Ankara 1996, s. 3203; Ali Alpaslan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, “İmad-ı Hasenî” maddesi, c. 22, İstanbul 2000, s. 169.

¹⁸ Mahmut Bedreddin Yazır, *age.*, c. I, s. 28.

İnşa (a.i.): Nesir türünde yazı veya eser yazma. “Yapma, kurma, kaleme alma, yazıya dökme demektir. Sanki harfleri tuğla dizer gibi kağıt üzerinde söze göre dize dize bir söz yapısı inşa edilmiş, bir kelimeden vücuda getirilmiş olur. Dolayısıyla inşa; harflerden kelimeler, kelimelerden cümleler, cümlelerden bir bütün söz kurmaya şamil olur.”¹⁹

İnşa etmek: Nesir türünde güzel ve başarılı yazı yazmak.

Kalem (a.i.): Yazı yazmağa yarayan âlet. “Künyesi 'İbnü'z-zenciyye'dir. 'Zenciyye'nin oğlu demektir. Zenciyye'den murad, divittir. Kaleme lakap olarak “esmer” adı verilmiştir. Âletsiz yazı yazılmadığına göre, kendisi ile yazı yazılabilen her âlete kalem demek doğrudur.”... “Yine bir ıstılah olarak yazıya da kalem denir. Aklâm-ı ümem (milletlerin yazıları), aklâm-ı sitte (altı çeşit yazı), kalem-i ta'lik (ta'lik yazısı), kalem-i mülâsık (bitişik yazı), yerinde kullanılır. Daha hususî bir ıstılah olarak, mevzun (ölçülü) yazılara da kalem denir. Bunların dallarında kullanılmaz. Kalem-i Kufî, Kalem-i Sülûs denilir, bu manada Kalem-i Celi, Kalem-i hurde denilmez. Bir de, hat sanatına mahsus bir ıstılah olmak üzere, ölçülü bir yazının meydana gelişine bağlı olan kaidelerin toplamına denilir. Bu takdirde kalem, çeşit çeşit tarif olunur. Nitekim, sülûs kalemi "Dört behresi musattah, bir behresi müdevverdir" diye tarif olunmuştu. Bu tarif, hem sülûs yazının mahiyetini, hem de İbnü'z-zenciyye'nin bununla birlikte hareket ettirileceğini ifade eder. Bu itibarla yazılar kalemlî ve kalemsiz olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Meselâ, Hendese aletleri ile taş üzerine çizilip kazılarak vücuda getirilen sülûs celisi bir yazı, İbnü'z-zenciyye'siz yapılmış olması bakımından, kalemsiz'dir. Fakat, asıl yazının kalemi tebarüz ettirilmiş, hendesi aletler bu kaleme uyarak yürütülmüş bulunması itibarı ile de, kalemlî bir hattır. Şu fark ile ki; hakiki değil, mecazi bir hattır. Hat sanatında asıl kalem, İbnü'z-zenciyye'dir. Diğerleri bunun bir naibi veya vekili gibidirler. Onun için, kalem denildiği zaman kâmiş kalem (İbnü'z-zenciyye) hatıra gelir. Öbürleri tahta kalem, demir kalem, kurşun kalem... diye ayırt edilir. Böylece Hattat Kalemi, başka kalemlerden ve hatta kâtip kaleminden ayrı bir hüviyet almış olup, diğer tahta ve madeni kalemler, kâmiş kalemin vazifesini görme bakımından kalınlık ve incelik nispeti ne olursa olsun, rolleri ve sanat değerleri kâmiş kalemin tâbi olduğu kayıt ve şarta uyduğu ve aynı neticeyi verdiği müddetçe, aynı kıymeti taşırlar. Hattatlıkta kullanılan kalemlerin çeşidi dokuz olup, bunlar: Kâmiş kalem, kargı kalem, tahta kalem, çifte kalem, demir kalem, kurşun ve renkli kalemler, tarama kalemi, cedvel kalemi'dir.”²⁰

Keşîde (f.s.): Çekilmiş. Eski yazıda bazı harflerin üzerine çekilen çizgi.

Ketebe (a.fî.): Arapça "ketebehu" (onu yazdı) sözünden hareketle, kitapların sonuna konan bir çeşit imza.

Kilk (f.i.): Kalem.

¹⁹ Mahmut Bedrettin Yazır, *age.*, c. I, s. 29.

²⁰ Mahmut Bedrettin Yazır, *age.*, c. II, s. 29.

Küttâb (a.i.): Kâtipler, yazıcılar.

Küttâb-ı Dîvân (f.t.): Divan kâtipleri, Osmanlı Devleti'nde yüce meclisin yazıcıları.

Lâjivert (f.s.): Koyu mavi (mürekkep).

Levh (a.i.): Yassı, düz, üzerine yazı veya resim gibi şeyler yazılabilecek nesne.

Levha (a.i.): Bir yere asılmak üzere yapılmış ya da yazılmış yazı yahut resim.

Mânî (f.h.i.): Çinli meşhur bir nakkaş ve ressam. Behrâm-ı Şâpûr zamanında İran'a gelmiş, İsa ve Zerdüşt dinlerinin karışımı olan Mani/Maniheizm dinini yaymaya çalıştığı için Milâdî 274 yılında derisi yüzülerek öldürülmüştür. Onun resim mecmuası Erteng, Erjeng, Engelyûn, Nigâr, Nigâristan adlarıyla anılır.

Menşûr (a.i.): Hükümdar fermanı.

Midâd (a.i.): Mürekkep.

Mühr/Mühür (a.i.): Üzerinde isim ya da işaret kazılı olup değerli kitaplara, kâğıtlara basılan taştan veya madenden yapılma alet.

Münşeât (a.i.): Nesirler. Düz yazılar. Münşîler tarafından yazılıp bir araya getirilen düz yazı örneklerini içinde bulunduran kitap, mecmua.

Münşî (a.i.): İyi nesir yazan.

Münşiyân (a. münşî kelimesinin f. çokluk eki almış şekli.): Münşî'ler, güzel nesir yazanlar.

Mütûn (a.i.): Metinler

Nakkâş (a.i.): Resim yapan; ipek, sırma işleyen.

Nakş/Nakış (a.i.): Resim. İpek, sırma, altın gibi şeyleri işleme.

Nakş olmak (t.f.): İşlenmek, kazılmak, yazılmak.

Nessâh (a.i.): Bir şeyin suretini çıkaranlar, kopya edenler.

Nişân (f.i.): Tuğra, ferman.

Nokta (a.i.): Nokta, hiç bir boyutu olmayan küçük işaret.

Noktaviyân (a. nokta kelimesinin sonuna nispet -î'si getirilmiş şeklinin Farsça çokluk eki almış hali) : Noktayla ilgili olanlar, noktalı harfler. (Be, şin, cim, gayın ... gibi)

Nüşa (a.i.): Yazılmış şey, yazılı bir metin veya kitaptan çıkarılan suret, kopya.

Pesend (f.i.): Seçme, beğenme. Mushaf ve yazmaların ilk sayfalarıyla sure veya konu başlarında boya ile perdahlanarak altınla karışık yapılmış şekiller.

Rakam (a.i.): Yazma, yazı ile işaretleme.

Rakam kılmak: Yazmak, yazıya dökmek, yazılı olarak ifade etmek.

Resm/Resim (a.i.): Yazma, çizme, desen.

Safha (a.i.): Bir şeyin düz yüzü, sayfa, levha.

Sahîfe (a.i.): Sayfa.

Sefîd (f.s.): Beyaz.

Sevâd (a.i.): Yazı, karalama, boş yere yazı yazma.

Siyâh/Siyeh (f.s.): Kara.

Sürh (f.s.): Kırmızı. Bap ya da fasıl başlıklarını kırmızı mürekkeple yazma.

Tahrîr (a.i.): Yazmak, yazma işi. Boya veya altınla işlenen tezyinî şekillerin çevrelerine daha koyu renkte ve genellikle mürekkeple ince olarak geçirilen çizgi.

Tahrîr etmek (olmak, olunmak, eylemek, kılmak) (t.f.): Yazmak.

Ta'lik (a.i.): Bir yazı çeşidi.

Tastîr (a.i.): Satır dizme, yazı yazma

Te'lîf (a.i.): Derleme, toplama. Düzenli şekilde bir araya getirip eser yazma.

Terkîm (a.i.): Yazı yazma.

Tertîb (a.i.): Dizme, sıralama, düzene koyma. Düzen, intizam.

Tevkî' (a.i.): Padişah berat ve fermanlarına konan padişahlık işareti. Bu işareti taşıyan ferman veya berat.

Tevkî-i hümayûn (f.t.): Hükümdarın nişanlı fermanı, buyruğu.

Tuğrâ (t.i.): Yığma yazıyla yazılan hükümdar mührü ya da imzası

Tuğra çekmek (t.f.): Tuğra işareti yapmak, tuğra işlemek.

Utârid (a.h.i.): Merkür gezegeni. Şiir ve inşanın temsilcisi, feleğin kâtibi sayılır.

Ünvân (a.i.): Kitap, makale, mecmua başlığı, ser-levha. İsim, lâkab.

Varak (a.i.): Yaprak, kağıt parçası. Yazma eserlerin iki sayfası. (Yazma eserlerde her yaprak ön ve arka yüzü ile birlikte bir "varak" kabul edilir).

Yazmak/Yazılmak (t.f.): Harfleri, heceleri, kelimeleri bir araya getirip düşünceyi harf adını verdiğimiz sembollerle anlatmak.

Zülfe (a.i.): Sülüs yazıda elif harfinin ucundaki püskül.